

ГОТІВКОВІ ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СПОЖИВЧІ ВИТРАТИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація. У статті розглянуто готівкові заощадження домогосподарств як фінансовий потенціал населення, що може і має бути використаний в інвестиційно-інноваційному напрямку. На основі аналізу статистичних даних доведено, що неорганізовані заощадження населення не йдуть на споживчі витрати і не трансформуються в організовану форму, а отже, відіграють пасивну роль в економічних процесах країни. Мобілізація цих фінансових ресурсів повинна стати одним з ключових факторів ліквідації дефіциту інвестицій в умовах економічного росту.

Ключові слова: організовані заощадження, неорганізовані заощадження, споживчі витрати, наявний дохід, кредитування.

Annotation. Cash savings as financial potential of population that have to be directed to the investment and innovative processes are regarded in the article. The analysis of empirical data proves that unorganized household's savings don't connected with consumption and don't transform into the organized form so they play passive role in the macroeconomic processes. Mobilization of given financial resources have to become one of the key factors of investments deficit liquidation in the terms of economic growth.

Key words: unorganized savings; organized savings; consumption; available income; crediting.

Вступ. Фінансові ресурси населення завжди були одним з основних об'єктів дослідження в усіх найбільших школах економічної теорії. Важливу роль в економічному житті країни відіграє не тільки споживання, що здійснюється домогосподарствами, а й заощадження, що виступають потужним джерелом інвестицій. Залучення заощаджень населення до інвестиційних процесів, тобто переведення їх з неорганізованої (готівкової) форми в організовану (вклади у банківських установах; вклади у небанківських депозитних установах; придбання цінних паперів; вкладення у страхові поліси [1, с.229]) є актуальною темою для України протягом усього періоду становлення та розвитку її економіки.

Дослідженню фінансових ресурсів населення України присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, серед них С.Панчишин, М.Савлук, В.Осецький, О.Ватманюк, С.Волосевич, Б.Кваснюк, М.Маламед [1]. Ці вчені дають обґрунтовані оцінки неорганізованих заощаджень населення, визначають можливі напрями використання "пасивних" фінансових ресурсів, відзначаючи важливість готівкових заощаджень населення як фінансового потенціалу для збільшення інвестиційних потоків в економіці. Однак малодослідженим залишається реальне спрямування неорганізованих заощаджень населення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення реальних напрямів використання готівкових заощаджень домогосподарств в Україні. Для досягнення поставленої мети ми будемо виходити з двох гіпотез:

1) неорганізовані заощадження населення в офіційній статистиці представлені грошовим агрегатом М0 (готівкові кошти в обігу поза банками за виключенням готівкових коштів в установах Національного банку і банків України);

2) економічна поведінка домогосподарств є раціональною, тобто населення України усвідомлює, що заощадження в готівковій формі є найменш захищеними від коливань економічної кон'юнктури та її наслідків (інфляційні процеси, валютні коливання тощо), а отже, готівкові заощадження повинні конвертуватись в інші економічні блага в середньостроковому періоді.

Для визначення реальних напрямів використання готівкових заощаджень домо-

господарств будуть побудовані кореляційні матриці, що дасть змогу дослідити взаємний вплив обраних агрегатів.

Результати. Мотиви, що штовхають людину до заощаджень різних форм, мають на меті забезпечити їй бажаний рівень споживання навіть тоді, коли для цього не буде необхідних поточних доходів. Неорганізована форма заощаджень не є виключенням, відмінність полягає лише в тому, що людина не довіряє фінансовим інститутам, покликаним забезпечити макроекономічно-ефективне використання її неспожитих у поточному періоді фінансових ресурсів. Виходячи з цього, логічно припустити, що періоди формування заощаджень повинні змінюватись періодами їх споживання, коли рівень спожитих благ має бути вищим за рівень поточних доходів. Саме така ситуація склалась в Україні, починаючи з 2002 року. В той же час можна спостерігати темпи росту організованих заощаджень і кредитування населення, що перевищують темпи росту готівкових заощаджень (рис.1).

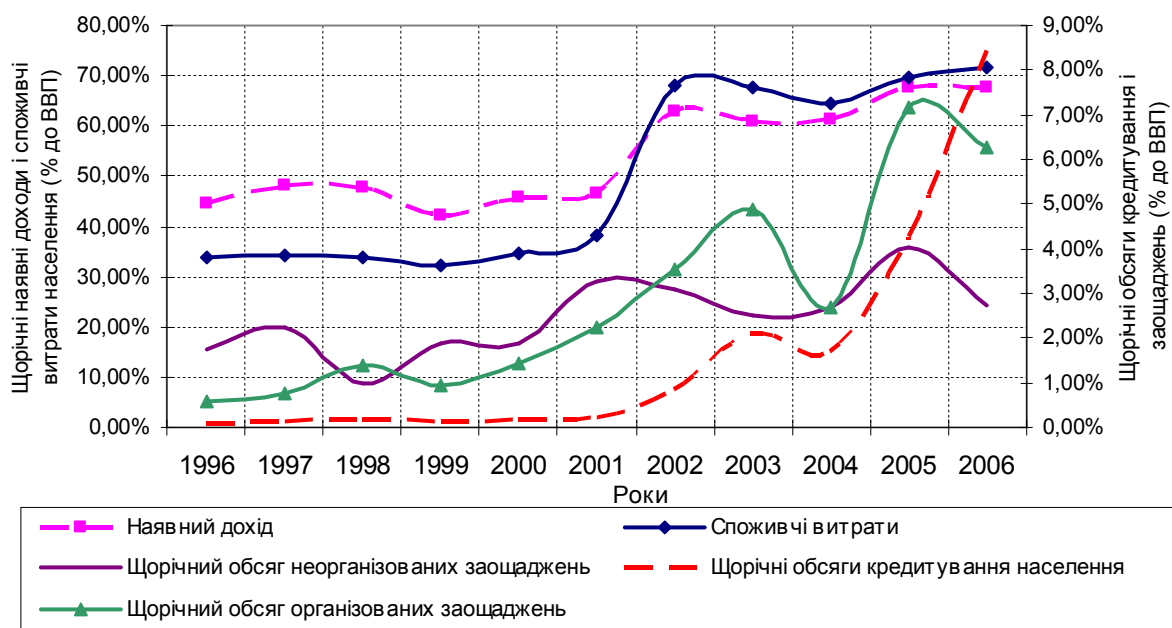

Рис.1. Динаміка доходів, споживання, заощадження і кредитування населення відносно ВВП*

Джерелом фінансування гіпертрофованого споживання, що перевищує наявні доходи населення, можуть бути організовані заощадження населення, неорганізовані заощадження, кредитні ресурси, тіньові доходи. У той же час підвищені темпи росту кредитування і організованих заощаджень можуть пояснюватись падінням темпів росту неорганізованих заощаджень. Визначення джерел фінансування споживчих витрат населення представляє безпосередній інтерес для досягнення мети, поставленої в статті. Адже якщо фінансування споживання відбувається за рахунок неорганізованих заощаджень населення, то це, на нашу думку, означатиме:

- що в населення сформувалися позитивні очікування щодо майбутнього добробуту;
- фінансовий потенціал населення спрямовується у сферу прямого споживання, а не у сферу фінансового посередництва, що повинно призвести до підвищення інвестиційного попиту й обмеження пропозиції інвестиційних ресурсів із внутрішніх джерел;
- низький рівень довіри до фінансового сектора економіки, як інструмента організованих заощаджень;
- зниження можливостей використання фінансового потенціалу населення для залучення та інвестування в інноваційні проекти.

Для вирішення поставленого завдання нами були розраховані кореляційні матриці для двох періодів: 1992–2006 рр. із щорічними показниками (таблиця 1) і 1999–2006 рр. зі

* За даними НБУ [3]

щоквартальними даними (таблиця 2). Як досліджувані змінні розглядались:

- приріст неорганізованих форм заощаджень (Sav_unorg);
- приріст наявних доходів населення (Income);
- приріст організованих заощаджень населення (Sav_org);
- приріст споживчих витрат населення (Consumpt.);
- приріст рівня кредитування (Credit).

Таблиця 1

Кореляційна матриця наявних доходів, споживчих витрат, заощаджень і кредитування, 1992–2006 pp*.

	Sav_unorg	Income	Sav_org	Consumpt.	Credit
Sav_unorg		0,4508 (14) 0,1057	0,4987 (14) 0,0695	0,3005 (14) 0,2966	- 0,0914 (14) 0,7892
Income	0,4508 (14) 0,1057		0,4823 (14) 0,0807	0,9533 (14) 0,000	0,7037 (14) 0,0157
Sav_org	0,4987 (14) 0,0695	0,4823 (14) 0,0807		0,5135 (14) 0,0604	- 0,0011 (14) 0,9974
Consumpt.	0,3005 (14) 0,2966	0,9533 (14) 0,000	0,5135 (14) 0,0604		0,7008 (14) 0,0163
Credit	- 0,0914 (14) 0,7892	0,7037 (14) 0,0157	- 0,0011 (14) 0,9974	0,7008 (14) 0,0163	

Для кожного показника в таблиці відображено коефіцієнт кореляції (зверху), в дужках приведено кількість спостережень, внизу приведено критерій Пірсона, що відображає статистичну значущість зв'язку. Напівжирним шрифтом виділено ті змінні, що мають статистично значущий тісний, або порівняно тісний зв'язок (таблиця 1). Як видно з наведених результатів, приріст споживчих витрат населення найбільше пов'язаний із приростом рівня доходів (що є абсолютно логічним) і приростом рівня кредитування населення. У свою чергу показник зміни неорганізованих заощаджень населення не має ні статистично значущий, ні тісного зв'язку з будь-яким з наведених агрегатів.

Побудова аналогічної матриці для більш короткого періоду, але з більшим числом спостережень виявляє результати, подібні до першого випадку (таблиця 2). Однак зв'язок приросту рівня споживання з приростом наявних доходів і приростом кредитування стає дещо слабшим, до того ж виявлено посередній, статистично значущий зв'язок між організованими і неорганізованими заощадженнями населення.

Коефіцієнти детермінації з урахуванням числа ступенів свободи (R^2) та коефіцієнти детермінації з без урахування числа ступенів свободи (\bar{R}^2), наведені в таблиці, вказують на те, що 41–49% варіацій приросту споживання пояснюється регресантом (Credit). Гіпотеза про значущість зв'язку між залежною і незалежною змінною підтверджується значенням F-критеріїв для обох періодів, а для періоду 1999–2006 pp. F-критерій підтверджує суттєвість зв'язку і для 1%-них точок ($F_{0,99} = 7,77$). Значення критеріїв Дарбіна-Уотсона свідчать про відсутність автокореляції залишків для обох рівнянь регресії.

* Розраховано за даними НБУ [3]

Таблиця 2

Кореляційна матриця наявних доходів, споживчих витрат, заощаджень і кредитування, 1999–2006 рр. (щоквартально)*

	Sav_unorg	Income	Credit	Sav_org	Consumpt.
Sav_unorg		0,2611 (27) 0,1884	0,4477 (27) 0,0192	0,5810 (27) 0,0015	0,2270 (27) 0,2549
Income	0,2611 (27) 0,1884		0,6649 (27) 0,0002	0,1527 (27) 0,4472	0,7419 (27) 0,000
Credit	0,4477 (27) 0,0192	0,6649 (27) 0,0002		0,3342 (27) 0,0884	0,6578 (27) 0,0002
Sav_org	0,5810 (27) 0,0015	0,1527 (27) 0,4472	0,3342 (27) 0,0884		- 0,0597 (27) 0,7674
Consumpt.	0,2270 (27) 0,2549	0,7419 (27) 0,000	0,6578 (27) 0,0002	- 0,0597 (27) 0,7674	

Побудова однофакторних рівнянь регресій для двох випадків (1992–2006 рр., 1999–2006 рр.) із залежною змінною – споживчі витрати і незалежною – рівень кредитування дала такі результати (таблиця 3).

Таблиця 3

Параметри рівнянь регресії для споживчих витрат і кредитування

Змінні / моделі	1992–2006	1999–2006
Credit	2,663 (2,946)	3,32608 (4,367)
Const	22100,4 (2,741)	1769,97 (1,50992)
К-ть спостережень	14	27
R^2	49,1	43,27
\overline{R}^2	43,6	41
Статистика Дарбіна-Уотсона	1,684	2,244
F-статистика	8,68 ($F_{0,95} = 4,75$)	19,07 ($F_{0,95} = 4,24$)

Проведений аналіз факторів, що впливають на рівень споживання населення, свідчить про те, що неорганізовані заощадження населення не відіграють вирішальної ролі у цьому процесі. Натомість ріст кредитування населення надає йому змогу підвищувати споживання темпами, що перевищують підвищення доходів. Гіпотезу про зростаючу роль кредитування у споживанні населення підтверджують коефіцієнти еластичності, розраховані для двох досліджуваних періодів. Для періоду 1992–2006 рр. коефіцієнт еластичності приросту споживання за кредитами становив 0,33, а для періоду 1999–2006 рр. – 0,521.

Кредитування і заощадження населення залежать від аналогічних факторів. Більше того, вони є функціями від доходу – і кредитування, і заощадження “переносять”

* Розраховано за даними НБУ [3]

споживання у часі, однак якщо заощадження переносять споживання у майбутнє, то процес кредитування навпаки – наближує його. Потрібно сказати, що Україна в останні 3 роки переживає справжній кредитний “бум”. Швидке зростання кредитування приватного сектора було одним зі знакових явищ серед багатьох перехідних економік, особливо в країнах центральної та східної Європи за останні декілька років. Причинами цього явища виступає: на макrorівні – стабілізація та розвиток економіки, зростання реальних доходів населення, реформування банківської системи, обмеженість альтернативних фінансових інструментів для підвищення прибутковості банків; на мікрорівні – гіпертрофований потяг населення до споживання, зумовлений тривалим періодом вимушеної обмеженості в задоволенні споживчих потреб; бажання банків захопити якомога більший сегмент на фінансовому ринку, що розвивається; прагнення максимально підвищити прибутковість банківського сектора; необізнаність населення України з маркетинговими ходами вітчизняних банків, коли кредити на формально прийнятних умовах надаються під ефективну ставку у 50–70% через систему сплати комісій та додаткових платежів [4].

Сучасний стан взаємодії споживчого кредитування та банківської стабільності характеризується такими фактами: реальний ріст споживчого кредитування в Україні за останні 5 років встановився на середньому рівні в 35% на рік (3,5% ВВП). Пік такого зростання спостерігався у 2003 році – 51,2%, після спаду у 2004 році тенденції зростання знову поновились; зростання реальних доходів громадян за останні 5 років було в декілька разів меншим за реальне зростання споживчого кредитування (окрім 2004 року, коли ці величини були співмірними); темпи зростання проблемних кредитів у банківській системі постійно підвищуються і перевищують темпи зростання споживчих кредитів (за винятком 2005 року, що є наслідком падіння кредитування у 2004 році), прострочена заборгованість за кредитами домогосподарствам за підсумками 2006 року зросла на 96%, в той час як саме кредитування – на 77%; на думку представників НБУ, небезпека для стабільності банківської системи може настати при відношенні прострочених кредитів до загальної кредитної маси на рівні 5% (сьогодні приблизно 2,6%), однак, за оцінками експертів, ця позначка в реальних показниках вже пройдена, а в деяких банках складає 10-15% [2].

Наслідки такого стану речей зумовлюються ризиками, які можна розділити на дві групи: макроекономічні та ризики стабільності фінансового ринку. Макроекономічні ризики полягають у тому, що підвищення споживчого попиту домогосподарств, по-перше, веде до підвищення споживання імпортних товарів та послуг, по-друге, посилює інфляційний тиск на економіку; і те, і інше при фіксованому валютному курсі веде до погіршення торгівельного та платіжного балансу. Ризик стабільності фінансового сектора економіки пов’язаний з достатністю фінансових резервів банків для покриття кредитного ризику, що постійно зростає, та покриття потенційних збитків. Потрібно зазначити, що ризики макроекономічного характеру та фінансового сектора взаємопов’язані і часто макроекономічний дисбаланс призводить до стагнації фінансового сектора, в той же час нестабільність банківського сектора може спричинити кризові явища на фінансовому ринку України [4].

Швидке кредитне зростання є одним з найбільш певних індикаторів майбутньої стагнації банківського сектора економіки, однак, за оцінками експертів МВФ, вірогідність повномасштабної банківської кризи після кредитного буму складає лише 20%. Кризи подібного походження свого часу пережили країни Скандинавії, Латинської Америки, Південно-Східної Азії [5].

На думку західних експертів, необхідні активні дії від розширення нагляду і регулювання до більш жорстких заходів у сфері грошово-кредитної та бюджетної політики, направлені на зниження стимулів домогосподарств до кредитування і підвищення стимулів до заощадження коштів. Влада також повинна бути готова до маловірогідного, але можливого сценарію фінансової кризи і мати наготові план дій. Ураховуючи минулий досвід, очевидно, що фінансова далекоглядність повинна домінувати в ситуації, коли країна стоїть перед вибором “ріст чи уникнення дисбалансу в економіці”, який

постає перед багатьма новими членами ЄС та сусідніми країнами [6].

Висновки. Той факт, що неорганізовані заощадження населення ведуть себе нейтрально по відношенню до розглянутих нами агрегатів, на нашу думку, говорить про таке:

- фінансовий потенціал населення не знаходить свого застосування в опосередкованому інвестуванні ні через споживання, ні через систему організованих заощаджень;
- населення України не певне у своїх очікуваннях і, незважаючи на різке зростання організованих заощаджень, прагне зберігати значну частину фінансових активів на руках;
- наявний фінансовий потенціал населення потребує свого якнайшвидшого застосування; чим довше він знаходиться у неефективній формі, тим більшими збитками це обертається для суспільства;
- гіпертрофоване прагнення населення до споживання (як видно з динаміки кредитування), найвірогідніше, в майбутньому призведе до витрачання фінансового потенціалу на споживчі витрати, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для інноваційного розвитку економіки;
- формування фінансового потенціалу населення, очевидно, відбувається за значного впливу тіньових доходів громадян, які не були включені в дослідження через неможливість їх об'єктивної оцінки.

Конвертація неорганізованих заощаджень населення в реальні інвестиції за теперішніх умов їхньої пасивності в інвестиційних процесах, як це доведено в статті, постає актуальною проблемою для подальших досліджень. Вирішення цієї проблеми набуває ще більшої важливості в контексті забезпечення тривалого економічного росту та втамування інвестиційного голоду, що переживає сьогодні Україна.

1. Бандера В., Буняк В., Ватаманюк О., Дорофєєва Н., Коротка Г. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка / Степан Панчишин (ред.), Михайло Савлук (ред.). – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 406 с.
2. Мироненко В. Ахиллєсова пята австрійцев // Інвестгазета. – 2006. – № 46. – С. 50–51.
3. Національний банк України // <http://www.bank.gov.ua> (15.07.2007).
4. Duenwald C., Gueorguiev N., Schaechter A. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine // IMF Working Paper. – June 2005. – WP/05/128. – 33 p.
5. Eichengreen B., Arteta C. Banking Crises in Emerging Markets: Presumptions and Evidence // CIDER Working Paper No. C00-115. – 2000. – 62 p.
6. EU8+2 Regular Economic Report January 2007 // <http://www.worldbank.org/eu8-report> (10.08.2007).